

sJE obsega celotno območje Iberskega in Apeninskega polotoka ter manjši del Balkanskega polotoka

- mladonagubana gorovja iz alpidске orogeneze: Betijske Kordiljere s Sierrо Nevado na J ter Kantabrijsko gorstvo in Pireneji na S
- vmes španska meseta, planotasto površje Iberskega masiva iz časa hercinske orogeneze
- Apenini, Alpe, vmes Padska nižina
- vulkanski Liparski otoki, najbolj znana Vulcano in Stromboli
- Etna na Siciliji
- sv. znan tudi Vezuv pri Neaplju
- v Grčiji znan vulk. otok Santorin
- čez Z del Grčijw mladonagubano Šarsko-Pindsko gorstvo, V del pa pripada starejšim Rodopom

- gorsko podn. z gorskim rastl.
- SZ del Iberskega polotoka oceansko podn, bujno travniško rastl.
- na Iberskem polotoku pravo sredozemsko podn.
- z znač. podn. bi se ujemalo tudi rastk., če ne bi bilo človekovega vpliva, povsod bi prevladoval mediteranski zimzeleni gozd z usnjatimi listavci kot so hrast plutovec, graden, oljka in drugi
- zaradi prekomernega izsekavanja in krčenja, ter mnogih požarov so ga skoraj povsem izpodrinila grmovja - makija in gariga
 - makija do 5m visoko in gosto grmičasto zimzeleno rastl. med katerimi prevladujejo bodičasti hrast, mirta in brin; pomeni prvo fazo degradacije nekdanjega gozda
 - s povečano stopnjo sušnosti preide v garigo: do 2m visoko, zimzeleno, pogosto trnasto grmičasto rastl, med katerim prevl. bodljikavi hrast, rožmarin in sivka
 - če se proces nadaljuje nastopi zadnja faza - povsem nerodovitna kamnita pušča

- v trad. kmet. dolgo prevladovale ekstenzivne oblike; pridelovali največ žit, oljk in vina, kar so

pogosto kombinirali tudi z vzrejo živine, predvsem drobnice

- razvoj kmet. ovirali št. neugodni naravni dej.: večina ravnih površin, primernih za kmetijsko je še danes le na ozkih priobalnih ravninah in naplavinah večjih rek; količina padavin na splošno majhna, zlasti v obdobju, ko jih rastline najbolj potrebujejo; na velikem delu površja so se lahko razvile le plitve in slabo rodovitne prsti
- s krčenjem gozda in prekomerno pašo je človek močno pospešil **erozijo**
- velik dej JE dolgo veljal za odmaknjeno periferno območje znotraj evropskega zahoda
- ker za preb. ni bilo drugih zaposl. možnosti, bil pritisk na razpoložljiva zemljišča uelo velik - posledici bili njihova prekomerna izraba in čedalje večja razdrobljenost med različne lastnike
- večina preb. slabo izobražena v kmetovanju
- mladi se odseljevali in na kmetijah vztrajala le še starejša delovna sila, ni bila naklonjena uvajanju novacij
- posebej problematičen lastniški sistem latifundij in minifundij, znač. za J Španijo in Italijo
- **Latifundije**: bile velika kmet. posestva fevdalnega izvora, mnoga s površino več kot 200ha; izraz nastal v času rimskega cesarstva in pomenil posest državnih veljakov s suženjsko delovno silo
 - v novem veku Španci in Portugalci sistem prinesli v LA, v obliki polfevdalnih odnosov se je dolgo dolgo ohranil tudi v JE
 - lastniki bili zemljiški gospodje, ki so živeli v mestih
 - ni jim bilo mar za napredek kmetijstva, zato dele svojih zemljišč namenjali lovu, drugim dejavnostim ali pa jih niso izkoriščali
 - za kmet. opravila so najemali poceni delovno silo
 - v It tak sistem deloval do leta 1950, kar 45% kmet. delovne sile ni imelo lastnih zemljišč
 - na latifundijah prevladovale ekstenzivne oblike kmet: največ oljk, pšenice in ovac
 - ◆ na ostankih nekdanjih latifundij še danes najemajo sezonske nekvalificirane delavce, pogosto ilegalne priseljence
 - ◆ pridelava nekonkurenčna, vendar se zaradi obilice dela na črno in minimalnega plačila vseeno izplača
- **minifundije**: bile majhne kmetije; zemljišča, ki so jih kmetje podedovali ali vzeli v zakup, so

bila premajhna za karkoli drugega kot samooskrbno kmet.

- kmetje niso imeli socialne varnosti, primanjkovalo jim je sredstev za uvajanje kakršnihkoli naprednejših oblik pridelave; uspešnost kmetovanja močno ovirala tudi razdrobljenost zemljišč
- sistem latifundij in minifundij bil zato zelo neučinkovit
- po letu 1960 so se v kmetijstvu začele velike spremembe:
- z vrsto zemljiških reform začeli postopoma odpravljati velike latif. in zemljišča delite med kmete brez zemlje
- tako dobili kmetje večjo socialno varnost, hkrati bili motivirani za mnogo večjo produktivnost
- JE države si z raznimi ukrepi prizadevale v kmet. na nerazvitih območjih usmeriti čim več novega kapitala
- pomembna prelomnica njihov vstop v EU; iz njenih skladov za razvoj kmet. in manj razvitih območij jim je uspelo pridobiti zelo veliko sredstev
- vstop na skupno evr. tržišče močno povečal trg za njihove izdelke, prodajale so jih lahko tudi po višjih cenah kot prej
- veliko vlogo pri tem imele mnogo boljše prometne povezave, npr. nove avtoceste po vsem it. J
- eden najpom. razlogov za veliko povečanje pridelave bila izgradnja učink. namakalnih sistemov
- modernizacija in intenzifikacija kmet. sta zajeli le območja z najprimernejšimi zemljišči na obalnih ravninah in v širših rečnih dolinah - drugod še vedno prevladujejo ekstenzivne oblike
- to lepo odraža žitno poljedelstvo, ki ima sicer v Sredozemlju dolgo tradicijo - na namakalnih površinah se razvila intenzivna in visoko produktivna pridelava žitaric, predvsem koruze in pšenice, zunaj njih, v notranjosti španske Mesete in Apeninskega polotoka pa se ohranilo ekstenzivno poljedelstvo
- to pomeni, da je treba zemljišča zaradi neugodnih naravnih možnosti po vsaki žetvi več let pustiti v prahu ali pa jih nameniti paši
- na namakalnih površinah se je najbolj povečala pridelava zelenjave, agrumov (pomaranč, mandarin, limon, grenivk), vina in oljk
- podnebne razmere ugodne za pridelavo zgodnjih vrst zelenjave, ki ima na evropskem tržišču

visoko ceno

- zaslužki omogočajo nadaljnja velika vlaganja v namakalne sisteme, uporabo gnojil, mehanizacijo in izgradnjo rastlinjakov
- JE države vodilne pridelovalke agrumov, vina in oljk v EU
- zaradi presežkov vina na tržišču začele v zadnjih desetletjih preusmerjati v bolj kakovostna vina
- ker so nekateri njihovi pridelki evropsko tržišče dobesedno preplavili, so se kmetje v drugih državah uprli; v Fr so npr. organ. protestne akcije in na J nekajkrat blokirali ceste tovornjakov, ki so iz Španije prevažali cenejše pridelke
- **živinoreja** se v večjem delu JE (izjema Padska nižina) ohranila v ekstenzivni obliki; vzrok predvsem naravne razmere, ki posebej za mlečno govedorejo niso tako primerne kot npr. v ZE
- še vedno pomembna vzreja **drobnice**, saj na strmih pobočjih in kamnitih goličavah v hribovitem zaledju druge kmet. dej. tako rekoč niso mogoče

- toplo Sredoz. morje že v daljni pret. privlačilo višje dr. sloje, večji razmah pa turizem doživel šele po drugi sv. vojni
- v ind. najrazvitejših ev. državah že v 60. letih zaradi višje življenjske ravni in razvoja motorizacije v poletnem času močno okrepili turistični tokovi proti Sredozemlju
- najbolj obiskane obale na S It in obale Iberskega polotoka
- pomembna prelomnica bila uvedba cenejših čaterskih poletov; turisti lahko bili že v nekaj urah na čudovitih plažah št. otokov in najbolj oddaljenih delov kopnega
- turistov ni privabljal le morje, privlačili so jih tudi št. kult. spomeniki, mediteranska kult. in način življenja, naravne lepote, možnosti zabave in drugo
- vlade južnoe. držav v turizmu hitro prepoznale dej., ki lahko prinaša dragocene devize in prispeva k zmanjš. velikanskih regionalnih razlik.
- ker je št. perifernim območjem razvoj turizma pomenil praktično edino priložnost, da se izvijejo iz zaostalosti, so si prizadevale vanje pritegniti tudi tuja vlaganja

- začela se izgradnja turistične infrastr., ki je marsikje povsem spremenila pokrajino
- v tem prednjačila Španija, kjer so se že od sredine 70. let št. obale povsem zatrpali s kompleksi stolpnic in zabavišč
- glavni cilj bil za čim nižjo ceno ponuditi čim več: na karseda majhnih parcelah so gradili visoke hotele
- marsikje varčevali tudi na račun okolja; pri gradnji niso upoštevali zakonodaje, ki velja v Z in SE
 - hoteli zaradi klimatskih nap. energetske potratni; za odpadne vode, ki odtekajo v morje, pa nimajo čistilnih naprav
 - v turističnih naseljih nastajajo ogromne količine odpadkov
 - ponekod kamnite obale zasipavajo z mivko, da bi privabili še več turistov - pozimi, ko je viharo, jo morski valovi odnašajo in tako spreminjajo podvodni ekosistem
 - umetne plaže dezinficirajo s kemikalijami, ki se potem izpirajo v morje
 - eden največjih okoljskih problem izjemno velika poraba vode, saj so poleti, ko skoraj ni padavin na obalah desetine milijonov novih 'preb.'
- množičen turizem začel spodkopavati samega sebe; zaslužki marsikje upadli, ker si mnogi ne želijo več preživljati dopusta na takšnih obalah, nedotaknjenih obal pa tako rekoč ni
- selitev vseh dej. na obalo povzročila tudi praznjenje notranjosti in opuščanje kult. krajine že v bližnjem zaledju
- morje in njegovih obal ne ogroža le turizem; reke ki morju prinašalo vodo, so danes močno onesn. z ind. in komunalnimi odplakami ter s kemikalijami, ki se upor. v kmet
- zaradi porabe vode za namakanje rečni pretok ob izlivih vse manjši
- pretok reke Ebro npr. za 1/4 manjši kot pred 25 leti
- močno se povečal tudi ladijski promet - morje onesn. z mazivi, gorivi, razlitji nafte in 'balastno' vodo (s to vodo obremenijo ladje, da so stabilnejše in imajo boljše plovne lastnosti)
 - ko v pristaniščih naložijo tovor, jo izpustijo v morje - ker so v njej rastline in živali iz drugih morij, izpusti povzročajo izumiranje avtohtonih organ.

- Sred. morje notranje morje, ima šibko izmenjavo vode s čistejšim Atlanskim oceanom
- ker je vse bolj onesn., se pogosto pojavi »**cvetenje**« **morja** (množičen razvoj določenih vrst alg)
- v nekaterih turističnih središčih zato priporočajo le še kopanje v bazenih

ŠPANIJA IN PORTUGALSKA

- še desetletja po drugi sv. vojni imele družine na Iberskem polotoku v primerjavi z družinami v drugih državah evr. Z zelo veliko otrok
- preb. množično odhajalo na delo v tujini, kar je bilo še bolj za Šp znač za manj razvito Portugalsko
- danes se v teh državah v povp. ne rojeva nič več otrok kot drugod na evr. Z, kvečjemu manj
- preb. na delo v tujini skoraj ne odhajajo več, državi sta postali obm. priseljevanja
- vzrok tudi lega, saj zlasti Šp tvori nekakšen most med Afriko in drugimi deli Evrope
- Port. ena redkih evr. držav brez narodnih manjšin
- povsem drugače v Šp:
 - najšte. španska manjšina so **Katalonci**, njihov jezik zelo podoben španskemu (zunaj Katalonije ga govorijo tudi v okolici Valencije in na Balearskih otokih; Katalonščina uradni jezik državi
 - **Galičani** v manj razviti Galiciji na SZ, njihov jezik bolj podoben portugalščini kot španščini - pravzaprav portugalski dialekt (Galičani so se precej manj odločno zavzemali za svoje jezikovne pravice kot gosp. razvitejši Katalonci)
 - najbolj zapleteno v Baskiji, eni najrazvitejših delov države; Baski

povsem edinstven narod - živijo na 4 španskih in 3 fran. provincah na obeh straneh državne meje; njihov jezik ni podoben nobenemu drugemu na svetu, čeprav ga skoraj ne uporabljajo več, narodnostno zelo zavedni

- ◆ dolgo si močno prizadevali za samostojnost, kar skušala z orožjem doseči tudi teror. org. **ETA**, ker so po Francovi smrti začeli dobivati vse več avtonomije, so se njihove separatistične težnje zmanjšale

- **akvedukti:** namakalni sistemi z vodnimi mostovi, ki so jih gradili že stari Rimljani
- sisteme namakanja pozneje razširili **Mavri** (Arabci), ki so prišli iz sušne S Afrike
- na bolj ravnih površinah uredili zelo intenzivno obdelana namakalna zemljišča - **huerte**; zaradi drobne razparceliranosti v resnici spominjajo na vrtove, na njih lahko v enem letu pridelajo več različnih pridelkov
 - Mavri namakanje razširili še na pobočja, kjer so začeli graditi namakalne terase
 - v Španijo prinesli nekatere nove kulturne rastline
 - v huertah v bližini morja gojili agrume in zelenjavo ter nekaj pšenice in koruze, na bližnjih pobočjih pa so v nižjih delih gojili vinsko trto, v višjih in najbolj sušnih pa oljke
- podoben, vendar razširjen in izpopolnjen sistem imajo v Španiji še danes; največ huert ob V in JV obali, v novejšem času tudi v okolici večjih mest v notranjosti
- še danes special. za pridelavo pomaranč, zelenjave, murv in riža
- osrednji deli Špan dobivajo malo padavin; obilo padavin prestrezajo le višja gorstva, od koder so vodo za namakalne sisteme izrabljali že v pret.
- največji premiki na področju oskrbe z vodo so se začeli šele v 50. letih 20. stol., ko so na špan. rekah začeli graditi velikanska akumul. jezera, namenjena oskrbi z elek. in namakanju; obseg namakalnih površin hitro naraščal in se v štirih desetletjih počel povečati; marsikje bilo treba zato zgraditi nove pobočne terase, ki so povsem spremenile pokrajino

- glavne španske reke tečejo proti Z, večina novih namak. površin pa nastala na V in J, morali ponekod vodo speljati po cevovodih več 100km daleč
- kmetje vrsto pridelka v huertah pogosto prilagajajo podnebnemu ciklu - npr. paradižnik in fižol sadijo marca, da rasteta v bolj namočenem času, zorita pa v času največje vročine; solato sadijo jeseni, ker potrebuje veliko padavin, čebulo pa pozimi in jeseni; tako se delo, stroški in prihodek porazdelijo prek vsega leta

ITALIJA

- narodnostno dokaj homogena država, čeprav med preb. S in J precejšnje kult. razlike
- glavne narodne oz. jezikovne manjšine živijo praviloma v robnih delih države in uživajo različno stopnjo zaščite - to močno povezano z zgodovinskim razvojem in geogr. lego manjšinskih območij
- najšt. manjšina **Sardinci**, ki živijo na otoku Sardinija, govorijo poseben romanski jezik, zelo soroden ital.
- na J celinskega dela države ter na Siciliji so v obliki jezikovnih otočkov raztresena naselja **Albancev in Grkov**, ki so že pred stoletji bežali pred Turki
- na J Tirolskem na S živi močna in dobro org. nemško govoreča manjšina **Južnih Tirolcev**, večkrat ostro stopila v bran svojih pravic, zaradi podpore Avstrije in Nemčije uživa med manjšinami v It največ pravic
- v precej slabšem položaju **Slovenci** v Furlaniji-Juljski krajini; večinsko preb. v tej deželi **Furlani**, skupaj z **Ladini** sodijo med retoromanske manjšine
- na SZ živi tudi **francoska** (frankoprovansalska) manjšina

- kot celota ena od gosp. najmočnejših držav v Evropi in svetu, vendar večina njene gosp. moči izhaja zgolj z državnega S s središčem v Padski nižini
- v primerjavi z J je imel S del že v pret. številne prednosti, tako je tudi danes
- geogr. lega v bližini Srednje in ZE je S delu It omogočala boljše trgovske povezave z najrazvitejšim jedrom Evrope
- Padška nižina v tej sicer gorati državi nudi najboljše naravne možnosti za kmet.
- zato se tudi najprej industrializirala, in sicer v **industrijskem trikotniku Milano-Torino-Genova**
- Torino postal sedež it. avtom. ind. Fiat, v novejšem času pa se je severnoit. ind. uveljavila predvsem s proizvodnjo kakovostne bele tehnike, oblačil, obutve in računaln. opreme
- povsem drugače še danes na it. J, ki ga im **Mezzogiorno**; začne se nedaleč od Rima in poleg J dela Apeninskega polotoka zavzema tudi Sicilijo in Sardinijo
- razloga za slabšo razvitost več: poleg naravnih dej. kot so prevl. gorato površje, poletna suša in pomanjkanje nar. bogastev, bili odločilni predvsem dr. razlogi
- preb. v preteklosti za obrambo gradilo svoja naselja na vzpetinah v obalnem zaledju
- obalne ravnice bile skoraj neposeljene, na njih prevladovale latifundije, njihovi lastniki niso vlagali v kmet.
- nasprotje bile minifundije okoli naselij v hribovitem zaledju - velik pritisk na skromna zemljišča povzročil prekomerno izčrpavanje tal
- zaradi hude revščine Mezzogiorno ni mogel postati tržišče za ind. izdelke, zaradi slabih prometnih povezav pa bil od S tako rekoč odrezan
- l. 1950 ustanovili **sklad za Mezzogiorno**, deloval do leta 1984,
 - sprva največ sredstev namenili preobrazbi kmet., saj bila to glavna

dej.

- izvedli več zemljiških reform
 - osuševali močvirne in z malarijo okužene priobalne ravnice, na njih namesto ekstenzivne pridelave žitaric uvedli gojenje tržnih pridelkov (npr. agrumi)
 - zajezili reke in izpeljali obsežne namakalne projekte
 - predvsem pa izboljšali cestne povezave
 - v kmet. dosegli kar nekaj uspehov, povečini le na obalnih ravninah - naselij v notr. se razvoj skoraj ni dotaknil
- v 60. in 70. letih sredstva iz sklada preusmerili v razvoj ind.
 - osnovna strategija bila zgraditi nekaj novih ind. središč, ki bi postala žarišča razvoja za širšo okolico
 - z olajšavami domačemu in tujemu kapitalu na J pritegnili kar nekaj ind. vendar se strategija kljub temu ni obnesla
 - večina ind. (železarska, kemična in petrokemična ind.) bila namreč pod državnim nadzorom in terjala velika vlaganja
 - ker bila namenjena oddaljenim trgom, ni ustrezala potrebam lokalnih skupnosti
 - naftna kriza l. 1973 prizadela petrokemično ind. in opuščene rafinerije ostale spomenik zgrešenih naložb
 - več uspehov bilo pri razvoju turizma; ker je veliko sredstev izginilo v žepe skorumpiranih birokratov in mafije, se v It okrepil občutek, da je Mezzogiorno sod brez dna, kjer vlaganja nikoli ne dajejo pravih rezultatov
 - tudi po l. 1984, ko je sklad nehal delovati, nadaljevali z razvojno pomočjo nerazvitemu jugu
 - veliko vlogo pri tem imela sredstva iz skladov EU
 - v tem obdobju pa niso več pospeševali razvoja ind. gigantov, ki bi bili vodeni od drugod, ampak spodbujali predvsem lokalno iniciativo za razvoj obrti in storitvenih dej.

- po več kot 50 letih bili nekateri rezultati očitni (npr. porast št. ind. delavcev, zaustavitev odseljavanja idr.)
- premožnejše preb. na S bilo zaradi večnega podpiranja nerazvitega J čedalje bolj nezadovoljno
- v 90. letih se razširila ideja o ustanovitvi posebne države it. S, bi se po reki Pad im. **Padanija**
- do odcepitve ni moglo priti, preživejo pa politično gibanje, ki poudarja njegovo samostojnejšo vlogo znotraj It.

GRČIJA IN CIPER

- Grčija že po tradiciji en najbolj priljubljenih turističnih ciljev na svetu, k tem prisp. št. naravni in dr. dej.
- ponaša se z izjemnimi naravnimi lepotami: visokimi in pozimi zasneženimi gorami, slikovitimi razčlenjenimi obalami in idiličnimi peščenimi plažami
- ima danes izjemno bogato kult. dediščino
- mnogi turisti prihajajo predvsem zaradi pregovorne gostoljubnosti preb., odlične kuhinje, živahnega nočnega življenja in razvite turistične infrastr.
- poleg **Aten**, glavnega mesta, obiskujejo turisti tudi druge dele države, še posebej
- med najbolj prilj. **Krf, Kreta, Rodos** in nekateri manjši
- grški turizem se še posebej na otokih razcvetel tudi zaradi čarterskih poletov, ki pripeljejo večino turistov
- novi impulz za razvoj turizma bile **olimpijske igre** v Atenah l. 2004
- grki se v zadnjih letih posvetili predvsem množičnem reklamiranju grškega turizma in začeli poudarjati tudi privlačnost zimskega turizma
- Ciper bil do 1959 britanska kolonija
- večinsko grško preb. si prizadevalo za priključitev Grčiji, čemur

nasprotovala turška skupnost na S

- po Ciprovu samostojnosti, so se trenja povečala
- častniki iz vrst ciprskih Grkov so ob podpori vojaške hunte iz Grčije leta 1974 izvedli državni udar
- Turčija na S del otoka poslala svojo vojsko, da bi zaščitila tamkajšnjo turško skupnost
- Ciper se razdelil na dva dela, ciprski Turki pa leta 1984 razglasili neodvisno **Turško republiko Severni Ciper** - razen Turčije je ni priznala nobena država
- vsa poznejša pogajanja o ponovni združitvi bila neuspešna
- Ciper se l. 2004 pridružil EU, vendar velja v praksi za njeno članico le grški del otoka